

УДК 338.244.2

**Музиченко А.С.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки підприємства, фінансів, обліку і аудиту,
Бержанір А.Л.,
к. соц. н., доцент кафедри філософії та суспільствознавства,
Уманський державний педагогічний університет ім. П.Тичини**

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА БІЗНЕСУ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Ефективне управління процесом узгодження інтересів та координації зусиль держави і бізнесу як основних інститутів ринкової економіки забезпечує врахування нових тенденцій економічного розвитку та досягнення визначених стратегічних і тактичних завдань.

Існуюча ситуація в сфері взаємодії держави і бізнесу характеризується визнанням представниками державних структур, підприємцями актуальності стимулювання міжсекторної співпраці, появою успішних управлінських моделей і позитивних результатів державно-приватного партнерства.

Разом з тим, відсутня системність у вирішенні проблем, недостатньо чітко визначені механізми управління перетвореннями відносин держави і бізнесу в контексті стимулювання соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичне розуміння сутності взаємодії влади та бізнес-структур в умовах ринкової економіки розробили зарубіжні вчені-економісти П. Друкер, Р. Кантільон, А. Керолл, Ф. Котлер, Р. Райфф, Р. Фішер, М. Фрідман, Р. Хейвуд, Т. Шеллінг, Й. Шумпетер та інші.

Особливості взаємопов'язаного розвитку державного і приватних інститутів у контексті сучасних тенденцій функціонування економіки країни і нових напрямків теоретико-методологічних розробок з метою підвищення ефективності системи управління взаємодією держави і бізнесу в період становлення ринкових відносин розкриті в дослідженнях Л. Абалкіна, М. Афанасьєва, В. Варнавського, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Ігнатова, Ю. Колесникова, П. Леоненка, О. Мамедова, Л. Матвєєвої, В. Уколова, А. Радченка, Д. Розенкова, А. Чирікової, М. Чумаченка, А. Чухна, С. Юрія, В. Якимця, Ю. Якутіна, Є. Ясіна та інших вчених.

Разом з тим, потребують подальшого дослідження проблеми, пов'язані з пошуком та обґрунтуванням шляхів і способів підвищення соціальної відповідальності бізнесу, удосконаленням економічних та правових основ використання організаційно-економічного механізму взаємодії органів державної влади та приватного капіталу.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика бізнесу і влади як суб'єктів соціальної відповідальності, аналіз сутності і механізмів відносин між ними, їх вплив на функціонування системи чинників соціально-економічного розвитку країни та створення концептуальних моделей узгодження інтересів та взаємодії владних структур та бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи проблему взаємодії держави і бізнесу, можна виокремити кілька підходів до визначення сфер і навіть самої категорії такої взаємодії. Перше, про що слід сказати, це – приватно-державне партнерство – поняття, яке останнім часом набуває все більшого поширення. Однак у самому трактуванні англійського Public Private Partnership немає єдності: хтось перекладає його як приватно-державне партнерство, хтось як суспільно-приватне, хтось як публічно-приватне. У той же час, його однозначно відносять до партнерства у сфері економіки та пов'язують з концесіями, контрактами, орендою.

У Законі України «Про державно-приватне партнерство» державно-приватне партнерство визначене як система відносин між державними та приватними партнерами, побудована на принципах рівності партнерів та узгодженості їх інтересів, при реалізації яких можливості обох партнерів об'єднуються, з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та отримання позитивного кінцевого результату для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі [1].

Другий підхід до взаємодії менш відомий, хоча широко застосовується на практиці – це соціальне партнерство – форма регулювання соціально-трудова відносин на трьохсторонній основі між роботодавцями, владою і профспілками. Під соціальних партнерством розуміється оптимальна форма взаємодії влади та бізнесу, заснована на принципі: вигідно кожному – вигідно всім.

Вибір дефініції комплексної моделі взаємодії може бути зроблено з великого числа можливих варіантів визначення категорії взаємодії бізнесу і влади. Вважаємо, що термін «соціальне партнерство» найбільш повно відображає зміст комплексного підходу тому, що, по-перше, цей термін

широко застосовується у вітчизняній теорії та практиці; по-друге, він є ширшим, ніж приватно-державне партнерство, тому що відображає участь у взаємодії громадських організацій; по-третє, світовий досвід розвитку бізнесу дозволяє вважати соціальне партнерство вищою стадією еволюції підприємництва, коли компанії переходять до політики соціального діалогу з суспільством; по-четверте, слово «соціальний» можна розглядати не тільки у зв'язку з соціальною сферою, але також як похідне від «соціум», тобто про громадське партнерство, партнерство трьох суспільних сфер – влади, бізнесу та некомерційних організацій.

Сучасне українське суспільство і держава знаходяться в пошуку найбільш ефективних форм взаємодії з підприємцями. Цей соціальний прошарок суспільства також проходить становлення як найважливіший економічний інститут життєзабезпечення суспільства. Його повноцінне функціонування в економічному просторі держави можливе тільки за наявності сформованого інституту взаємодії з владними органами.

В Україні поступово формуються нове правове поле і практика використання різних форм взаємодії влади і бізнесу, орієнтованих на принципи ринкової поведінки. Про це свідчить прийняття Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про державно-приватне партнерство», «Про соціальний діалог в Україні» та інших нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку бізнесу; поширення досвіду соціального партнерства в сфері регулювання соціально-трудова відносин на трьохсторонній основі між роботодавцями, владою і профспілками, а також поступовий рух від благодійності до запозичення зарубіжних механізмів і технологій для досягнення цілей державної політики.

Держава має підтримувати соціальні ініціативи бізнесу матеріально та морально. Від ефективності відносин держави та бізнесу залежить ступінь відповідності корпоративних соціальних інвестицій, як запитам самого бізнесу, так і інтересам розвитку країни. Наприклад, держава має демонструвати прозорість у проголошенні пріоритетних напрямів, до яких бізнес може приєднатися, або не маючи можливості виявити ініціативу, орієнтуючись на національні пріоритети, розділяти з бізнесом ризики, які виникають у зв'язку з новими ініціативами. Українська асоціація якості у 2005 році розробила комплексну програму оцінювання та визнання рівнів досконалості підприємств та організацій країни. Участь у такому проекті дозволяє порівнювати між собою будь-які компанії, осмислювати та приймати європейські цінності, а також філософію та культуру ведення бізнесу, орієнтуватися на встановлення вищих стандартів (SA 8000 «Соціальна відповідальність»), здобувати визнання у розвинутих країнах [2].

Саме ефективна взаємодія влади та бізнесу, спрямована на розвиток суспільства в умовах ліберальної демократії, здатна стати базисом політичної та економічної стабільності в суспільстві. Країни з ринковою економікою мають великий досвід співпраці держави, бізнесу та суспільства у вирішенні завдань поліпшення життя громадян.

Український економіст О. А. Грішнова вказує, що соціальна відповідальність бізнесу – це відповідальність компанії за суспільну корисність своєї діяльності перед усіма людьми та організаціями, з якими вона взаємодіє в процесі функціонування, та перед суспільством загалом. Найточнішим і найважливішим розумінням соціальної відповідальності бізнесу є її трактування як відповідальності підприємця за інтегровану суспільну корисність його бізнесу [3, с. 41].

Необхідно підкреслити, що соціально відповідальна діяльність бізнесу може розвиватися повною мірою лише на базі його прибуткового функціонування і високої конкурентоспроможності та має надавати відчутний ефект у коротко- або середньостроковій перспективі. Неконкурентоспроможний і збитковий бізнес не матиме стимулів і можливостей вкладати ресурси в розвиток людського капіталу і навколишнього середовища. Відтак поняття соціальної відповідальності бізнесу нерозривне з поняттям відповідальності держави перед бізнесом за створення умов для зміцнення конкурентоспроможності національних компаній [4].

Розвиток взаємовідносин між бізнесом і державою є відображенням змін економічних відносин у суспільстві. Головним завданням тут є необхідність знайти форми оптимальної і ефективної партнерської взаємодії держави і приватного бізнесу заради забезпечення сталого соціально-економічного розвитку національної економіки в цілому.

Важливе теоретичне значення для практичного розвитку соціально орієнтованих взаємин бізнесу і влади має їх моделювання. Російський економіст Є. Ясін [5] описує трьохзонну модель взаємодії влади і бізнесу, що включає відносно відокремлені напрями їх взаємодії.

«Біла зона» охоплює формальні практики, такі як: регулювання законодавством податкових відносин, адміністративного та економічного регулювання бізнесу (реєстрації, ліцензування, контролю і примусу до виконання встановлених норм тощо), конкурси з розподілу державних замовлень. Ця зона відносин влади і бізнесу ґрунтується на створенні єдиних правил гри для всіх підприємців і їх примусу державою до виконання правил у разі допущених порушень.

«Чорна зона» охоплює неформальні кримінальні практики, насамперед, корупцію. Відносини цієї зони засновані на індивідуальних корисливих інтересах окремих чиновників, а інструментом досягнення інтересів підприємця є хабар, залучення в бізнес чиновника тощо.

«Сіра зона» охоплює неформальні практики поборів з бізнесу, безпосередньо не пов'язані з корупцією та практики його неформального торгу з владою щодо умов функціонування конкретного бізнесу. Відносини «сірої зони» засновані на зацікавленості сторін у розвитку території, інструментом досягнення інтересів підприємця стає добровільний або добровільно-примусовий внесок (у натуральній або грошовій формі) у дофінансування території його розміщення.

Економісти М. В. Курбатова і С. Н. Левін [6] виділяють ідеальну теоретичну модель взаємодії влади та бізнесу, яка дає образ такої взаємодії в умовах «ідеального ринкового господарства». Вона визначає ролі суб'єктів взаємодії: суб'єкти, що представляють інтереси бізнесу, домовляються про правила гри і доручають контроль над їх дотриманням державі як агенту-гаранту. Вона фіксує зобов'язання сторін: держава гарантує бізнесу створення сприятливого середовища та виробництво необхідних для його функціонування і розвитку суспільних благ; бізнес бере на себе зобов'язання щодо сплати податків і відтворення економічних ресурсів, які використовуються.

Ідеальній моделі протистоїть національна модель взаємодії влади та бізнесу, яка відображає загальні риси цієї взаємодії в певній національній моделі ринкової економіки (ліберальної, соціально-корпоративної, корпоративно-патерналістської). У ній знаходить відображення попередня історія розвитку країни, реальна практика державного будівництва та виникнення бізнесу. Уявлення про «справедливість» багато в чому визначають цільові функції економічних суб'єктів, їх ставлення до можливих варіантів розподілу прав власності на економічні ресурси між приватними агентами, державою і комунальними структурами. Все це певним чином модифікує ролі влади та бізнесу в їх взаємодії, а також обсяг і характер їх взаємних зобов'язань.

Поряд з ідеальною і національною моделями можна виділити нормативну модель взаємодії бізнесу і влади, яка складається зі встановлених у країні формальних норм, правил і практик їх застосування. Також їй протистоїть реальна інституційна модель, як сукупність сформованих на певній території формальних і неформальних норм, правил і практик їх взаємодії.

Вчений-економіст З. Г. Антонова [7, с. 89] вважає, що спільні риси моделей партнерства державного та приватного корпоративного секторів національної економіки можуть проявлятися у вигляді:

- 1) наявності проекту моделі партнерства, призначення, структура і реалізація якого мають унікальний характер;
- 2) створення самостійної проектною компанією, котра володіє автономними ресурсами і що є інституційною основою реалізації проекту моделі партнерства;
- 3) виплати відсотків і погашення основної суми боргу за рахунок коштів, які генеруються проектом майбутніх грошових потоків;
- 4) аналізу чутливості майбутніх грошових потоків до істотних чинників зовнішнього середовища бізнесу і ризиків, а також визначення результативних чинників успіху;
- 5) виявлення сфер ризику, їх оцінки та розподілу між партнерами-учасниками проекту;
- 6) складання угоди, що забезпечує безперешкодну реалізацію проекту як головної мети всіх її учасників;
- 7) утворення проектною компанією, що дає головній компанії можливість використання позабалансових зобов'язань, опосередковуючи і інші види діяльності;
- 8) чіткого визначення меж відповідальності і зобов'язань партнерів.

У світовій практиці в рамках концепції моделей партнерства державного і приватного корпоративного сектору національної економіки сформувався п'ять базових моделей співпраці, що характеризуються особливими формами власності, фінансування та управління. На практиці вибір моделі залежить від того, в якій сфері інфраструктури здійснюється проект моделі партнерства державного і приватного сектору національної економіки.

Модель оператора використовується, перш за все, в переробці відходів виробництва та характеризується чітким поділом відповідальності між приватним підприємством і контролем з боку замовника (держави).

Модель кооперації застосовується у галузях, в яких послуги недостатньо точно визначені і тому не можуть бути об'єктом амортизації. У цьому випадку проект реалізується спільною проектною компанією за участю держави та приватних інвесторів.

Модель концесії в основному має місце в галузях, для яких характерний тривалий термін реалізації проектів, і в тих випадках, коли передача прав власності виключається з політичних або правових міркувань.

Договірна модель використовується в енергетиці, де інвестиції орієнтовані в першу чергу на зниження поточних витрат. В ідеальному випадку – це економія, одержана за рахунок зниження поточних витрат, яка перевищує інвестиційні витрати.

Модель лізингу може бути під час будівництва загальногосподарських будівель. Лізинг будівель органами місцевого самоврядування представляє собою найбільш поширену форму моделей партнерства державного та приватного корпоративного секторів національної економіки.

Основний принцип застосування концепції моделі партнерства державного і приватного секторів національної економіки полягає в тому, що держава визначає, в яких послугах вона має потребу, а приватні інвестори ставлять пропозиції, які повинні відповідати вимогам держави.

Концепція моделі партнерства державного і приватного секторів економіки, як правило, здійснюється в певному порядку і передбачає такі етапи:

- розробку проекту, в рамках якого приватний сектор планує, споруджує об'єкт інвестицій і частково управляє ним відповідно до завдань держави;

- фінансування інвестицій держави, в тому числі у формі плати за використання інфраструктури;

- укладання довгострокового договору, зміст і структура якого характеризуються великою різноманітністю. Способи і терміни платежу, його залежність від якості послуг і певних економічних подій, розподіл поточних витрат визначаються, відображаючи цілі і результати переговорів між партнерами;

- перехід об'єкта інвестицій після закінчення строку договору у приватну або державну власність.

Таким чином, моделі партнерства державного і приватного секторів економіки розглядається в ролі концепції, що дозволяє використовувати ресурси приватного сектора для розвитку інфраструктури, підвищувати якість і збільшити обсяг суспільних послуг і позбавити державу специфічних ризиків, пов'язаних з виконанням проектів.

Важлива частина угод в рамках моделей партнерства держави та бізнесу – розподіл між учасниками проекту завдань, можливостей і ризиків. При цьому, як правило, дотримується така умова: вирішення конкретного завдання покладається на того партнера, який може зробити це з найбільшою ефективністю. Розподіл завдань і відповідальності між державою і приватним корпоративним сектором залежить від сфери реалізації проекту.

Основною метою держави під час реалізації проектів моделей партнерства державного та приватного сектора економіки є створення більшої доданої вартості для надання громадських послуг. Ця мета досягається тим, що приватні корпоративні структури володіють орієнтованим на результат менеджментом, сучасними методами планування і можливістю швидко здійснювати інновації та підвищувати ефективність. Ще одна мета держави – ефективна передача приватному партнеру ризиків, пов'язаних з плануванням, будівництвом, фінансуванням і управлінням поточної діяльності об'єкта.

Крім того, держава отримує вигоду від збільшення пов'язаних з проектом бюджетних доходів, а також від непрямих ефектів: поживлення кон'юнктури і зростання інвестиційної привабливості проектів [8, с. 48].

Оптимальні моделі партнерства держави та бізнесу повинні сприяти можливості для отримання таких вигод:

- швидкій реалізації найважливіших проектів;

- прискоренню розвитку регіонів;

- підвищенню економічної ефективності;

- поліпшенню механізмів і моделей надання послуг;

- полегшенню фінансового тягаря, який лежить на державі;

- зниженню інвестиційних витрат;

- оптимізації структури фінансування за рахунок використання інвестиційної підтримки та розширенням доступу до нових джерел фінансування.

Висновки з проведеного дослідження. Сьогодні в Україні існує проблема підвищення рівня співпраці державної влади та підприємницьких структур. Відносини між державою та бізнесом повинні формуватися на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямку підвищення соціальних стандартів, рівня та якості життя людей. У виборі моделей співпраці необхідно враховувати особливості завдань, які стоять перед суспільством та бізнесом, специфіку функціонування підприємницьких структур та їх реальні можливості впливу на соціально-економічний розвиток держави. Влада і бізнес повинні бути взаємно відповідальними за виконання їх обов'язків перед суспільством і громадянами.

Бібліографічний список

1. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nau.ua/druk.php?name=332930-01072010-0.txt>.

2. Мельник С. В. Шляхи стимулювання соціальної відповідальності вітчизняного бізнесу / С. В. Мельник, Т. А. Тресвятська, Л. В. Будьонна ; ДУ НДІ СТВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lir.lg.ua/shlahi.doc.

3. Грішнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні / О. А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 39-46.

4. Щодо організації національного економічного діалогу як засобу суспільної консолідації навколо завдань соціально-економічного розвитку України / Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Marrch/02.htm>.

5. Ясин Е. Бремя государства и экономическая политика / Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2002. – № 11. – С. 7-16.

6. Курбатова М. В. Преобладание иерархического типа взаимодействия власти и бизнеса как проявление зависимости от предшествующего развития / М. В. Курбатова, С. Н. Левин // Интернет-конференция «20 лет исследования QWERTY – эффектов от предшествующего развития» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/211519/print.html>.

7. Антонова З. Г. Партнерство государства и частного корпоративного бизнеса как фактор устойчивого развития национальной экономики / З. Г. Антонова // Известия Томского политехнического университета. Социально-экономические и гуманитарные науки. – 2006. – № 3. – Т. 309. – С. 86-92.

8. Шарингер Л. Новая модель инвестиционного партнерства государства и частного сектора / Л. Шарингер // Российский экономический журнал. – 2004. – № 9-10. – С. 41-52.

Анотація

Розглянуто сутність взаємодії влади та бізнесу як важливого чинника соціально-економічного розвитку. Проаналізовано сучасний стан державно-приватного партнерства в Україні та вказано напрями його подальшого впровадження. Доведено значущість соціальної відповідальності бізнесу як необхідної складової його діяльності в умовах ринкової економіки. Обґрунтовано основні концептуальні моделі співпраці між державними структурами та приватним капіталом та показано механізми їх функціонування. Визначено результати і наслідки реалізації ефективної взаємодії влади і підприємців у напрямку розвитку соціальної сфери.

Ключові слова: влада, бізнес, соціальне партнерство, моделі взаємодії, соціальна відповідальність.

Аннотация

Рассмотрена сущность взаимодействия власти и бизнеса как важного фактора социально-экономического развития. Проанализировано современное состояние государственно-частного партнерства в Украине и указаны направления его дальнейшего внедрения. Доказано значимость социальной ответственности бизнеса как необходимой составляющей его деятельности в условиях рыночной экономики. Обоснованы основные концептуальные модели сотрудничества между государственными структурами и частным капиталом и показаны механизмы их функционирования. Определены результаты и последствия реализации эффективного взаимодействия власти и предпринимателей в направлении развития социальной сферы.

Ключевые слова: власть, бизнес, социальное партнерство, модели взаимодействия, социальная ответственность.

Annotation

Essence of cooperation between administration and business as an important factor of social-economic development is considered. The present level of state and private partnership in Ukraine is analyzed. The directions of its further introduction are defined. The importance of social responsibility of business as a necessary component of its activity the conditions of market economy is substantiated. The major conceptual models of cooperation between state administration and private capital are grounded, the mechanisms of their functioning are shown. The results and consequences of realization of efficient cooperation between administration and entrepreneurs as to the development of social sphere are defined.

Key words: administration, business, social partnership, models of cooperation, social responsibility.